

H. Düfel, *Luthers Stellung zur Marienverehrung*, Göttingen 1968, Vandenhoeck und Ruprecht, in 80, ss. 288.

Książka H. Düfela jest rozprawą doktorską pisaną pod kierunkiem prof. D. W. von Loewenicha, przyjętą w 1960 r. przez teologiczny fakultet Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg.

Zagadnienie, jakie autor podjął, od dawna interesuje zarówno protestantów, jak katolickich teologów, w ostatnich jednak latach skupiło na sobie szczególną uwagę. W ożywionych bowiem próbach zbliżenia między wyznaniem chrześcijańskimi sugeruje się niekiedy, że postęp w dialogu ekumenicznym zależy nie tylko od „powrotu do Pisma świętego”, ale również od powrotu do autentycznej myśli twórców Reformacji. Hasło „Zurück zum Luther” stało się prawie modne. Zaproponowano je również teologom pracującym nad zbliżeniem protestanckiego i katolickiego stanowiska w stosunku do złożonej problematyki mariologicznej. Niestety, literatura teologiczna nie posiadała dotąd wyczerpującego i krytycznego studium na temat mariologicznych poglądów dra Marcina Lutra. Wszystko, co dotąd na ten temat napisano, stanowiło jedynie przyczynki lub przynosiło stwierdzenia bez odpowiedniej bazy źródłowej, a rozbieżności wśród proponowanych wniosków wskazywały jedynie na potrzebę gruntownego studium pism Lutra (por. H. Lamparter, *Die Magd des Herrn*, Metzingen 1949; H. Asmussen, *Maria, die Mutter Gottes*, Stuttgart (1950) 1960³; R. Schimmelpfennig, *Die Geschichte der Marienverehrung im*

Deutschen Protestantismus, Paderborn 1952; S. Pauleser, *Maria und die Reformation*, Miltenberg 1951; W. Delius, *Luthern und die Marienverehrung*, „Theologische Literaturzeitung”, 79 (1954) 409—414; H. D. Preuss, *Maria bei Luther*, Gütersloh 1954; A. Ebnetter, *Martin Luthers Marienbild*, „Orientierung”, 20 [1956], nr 7, s. 77—80 i nr 8, s. 85—87; E. Stakemeier, *De Beata Maria Virgine eiusque cultu iuxta Reformatores*, [W:] *De Mariologia et oecumenismo*, Romae 1962, s. 423—477, o Lutrze: s. 424—450; W. Tappolet [wyd.], *Das Marienlob der Reformatoren*, Tübingen 1962).

We wstępie autor m. in. zebrał liczne wypowiedzi teologów o stanowisku Lutra w stosunku do czci Maryi (od 1522 r.). Okazuje się, że już w XVI w. różnie odczytywano myśl Reformatora odnośnie do kultu maryjnego.

Rozprawa składa się z dwu części: pierwszą można by nazwać historyczną, drugą — systematyczną. Barwną mozaikę wypowiedzi Lutra autor zestawiał najpierw chronologicznie. Zasady następstwa czasowego trzymał się autor w stosunku do materiału źródłowego z okresu: 1513—1523. Od 1524 r. zrezygnował z chronologii, uzasadniając ten krok skrytykowaniem się poglądów Reformatora z Wittenbergi. Na zakończenie części historycznej wypunktował stadia rozwoju stanowiska Lutra wobec czci Maryi. W drugiej części zaprezentował przeanalizowane już teksty w powiązaniu z podstawowymi zasadami teologii luterańskiej: wokół zasady „Sola Scrip-

tura" zgromadził wypowiedzi dające biblijny obraz Matki Najśw. oraz krytykę pozabiblijnych — zdaniem Lutra — elementów ówczesnej mariologii; z zasadą „Sola gratia” związał myśli o Matce Pana jako istocie obdarowanej łaską; zasada „Sola fide” ułatwiła ukazanie Maryi jako wzoru dla wierzącego chrześcijanina; przypomnienie nauki wyrażonej w słowach „De servo arbitrio” podkreśliło zasadniczą myśl Lutra, że zbawia sam Bóg bez współpracy człowieka, a Maryja jest tego przykładem.

H. Düfel dokonał ogromnej pracy zebrania chyba wszystkich wypowiedzi Lutra na temat szeroko pojętego kultu Maryi (nie pominął tekstów o niepokalanym poczęciu, świętości, pośrednictwie i wniebowzięciu). W części historycznej ograniczył się do zestawienia łacińskich i niemieckich tekstów źródłowych. Uderza wielka oszczędność w słowie wiążącym. Ma to jednak tę dobrą stronę, że otrzymaliśmy drugie (obok Tappoletta) zestawienie trudno dostępnych i nie znanych szerzej tekstów. Szkoda tylko, że teksty niemieckie nie zostały wydane w pisowni zmodernizowanej, co znacznie utrudnia czytanie.

Wnioski, do których doszedł H. Düfel, budzą zaufanie. Rzeczywiście, z tekstów wynika, że wskazywanie na Lutra jako na jednego z największych czcicieli Matki Najśw. nie posiada podstaw ani w jego wypowiedziach mariologicznych, ani w podstawowych zasadach jego teologii. Nieporozumienia płyną stąd, że nie uwzględnia się kontekstu, wyjmując z niego wygodne dla siebie zdania lub też pomija się fakt ewolucji myśli Lutra.

Ponieważ zwolennicy „Zurück zum Luther” na terenie mariologii wskazują z reguły na komentarz Lutra do Magnificat (komentarz powstał w latach 1520/21), Düfel słusznie dokładnie go

przeanalizował. Wykazał, że nawet w jego świetle nie można uważać Lutra za czciciela Matki Najśw. w rozumieniu katolickim.

Interesujące jest stwierdzenie H. Düfela, że Luter pragnął usunąć kult Maryi ze względu na nadużycia (propter abusum), jakie się do niego zakradły (np. s. 159). Twórca Reformacji często i niezwykle mocno protestował przeciwko propagowaniu kultu Matki Bożej (chętnie posługiwał się tym tytułem w przeciwieństwie do współczesnego nam protestantyzmu, który woli nazywać Maryję Matką Pana) w ten sposób, że Chrystusa przedstawia się jako surowego Sędziego, a Maryję jako Królową miłosierdzia i czułą Matkę, której wstawienie jest potrzebne czy nawet konieczne do uzyskania zbawienia (np. ss. 144, 145, 158, 216—217, 226, 238).

H. Düfel jako protestant zna dobrze teologię luterańską, co ułatwiło mu pracę nad poglądami Lutra. Trzeba jednak podnieść pewne zastrzeżenia, chociaż — należy przyznać — bardzo nieliczne, odnośnie do wierności przedstawienia myśli katolicyzmu (ss. 132 i 147).

Autor skończył pisać swą rozprawę w 1960 r., wydał ją natomiast dopiero w 1968 r. Stała się ją uzupełnić nowszą literaturą przedmiotu, lecz nie zdążył wykorzystać i ustosunkować się do tej rozprawy Brunero Gherardini, *La Madonna in Lutero*, wydanej w Rzymie w 1967 r.

Mimo tych braków rozprawa H. Düfela zasługuje na uwagę jako poważne opracowanie zagadnienia „Luter a kult Maryi”. Wydaje się jednak, że nie stanowi ostatniego słowa w tej sprawie. Takiego zdania jest O. William Cole, który w Paderborn (Johann Adam Möhler-Institut) przygotowuje nową rozprawę na temat opracowany przez Düfela.